

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut ekonomických studií

Kristýna Šárková

**Vybraná pojetí soukromého vlastnictví v
ekonomickém myšlení XIX. století: Manifest
komunistické strany versus Rerum novarum**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Kristýna Šárková**

Vedoucí práce: **PhDr. Tomáš Vyhnánek**

Rok obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam

ŠÁRKOVÁ, Kristýna. *Vybraná pojetí soukromého vlastnictví v ekonomickém myšlení XIX. století: Manifest komunistické strany versus Rerum novarum*. Praha, 2012. 35 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut ekonomických studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Tomáš Vyhnánek

Abstrakt

Tato práce se zabývá porovnáním katolického a marxistického pohledu na soukromé vlastnictví vyjádřených v dílech Rerum novarum a Manifestu komunistické strany. Situace nejnižší vrstvy společnosti se v průběhu 19. století zhoršila natolik, že se velká část její populace ocitla v existenční krizi. Kontinuálně klesající mzda, špatné pracovní podmínky, neexistence sociálního zabezpečení a vysoká míra nezaměstnanosti byly charakteristické rysy 19. století. S nástupem strojní výroby se navíc do pracovního procesu začaly zapojovat i ženy s dětmi, které tak ještě více zvětšovaly konkurenci na trhu práce. Řešení prosazované Karlem Marxem v Manifestu komunistické strany bylo založeno na zrušení soukromého vlastnictví a alokaci majetku pod kolektivní správou. Katolická církev naproti tomu trvala na zachování soukromého vlastnictví a zdůrazňovala solidaritu mezi jednotlivými vrstvami společnosti. Reakcí církve na stav nejnižší vrstvy a rostoucí vliv komunistického hnutí v Evropě bylo vydání první sociální encykliky Rerum novarum. Práce se přes popis historického pozadí a pojetí majetku dostává ke srovnání pohledů jednotlivých aktérů. Ve zbylých částech práce je podrobněji rozebráno hledisko katolické církve a následně provedena diskuze nad efektivitou a aplikací příslušných východisek katolické církve a Karla Marxe.

Klíčová slova

Rerum novarum, katolická sociální nauka, majetek, soukromé vlastnictví, Manifest komunistické strany, 19. století

Abstract

The bachelor thesis compares the Catholic and Marxist understanding of private property as expressed in Rerum Novarum and the Manifesto of the Communist Party. The situation of the lowest class had demeaned during the 19th century to such a level that a large part of society had to face an existential crisis. A continually decreasing wage, alarming working conditions, the non-existence of social security and a high unemployment rate were characteristic for the 19th century. With the rise of mechanical production women and children started playing an active part in the working process, thus escalating the competition on the labour market. Karl Marx's solution written down in the Manifesto was based on abolishing private property and allocating it under collective keeping. On the contrary, the Catholic Church insisted on maintaining private property and emphasized solidarity among social classes. The Church's reaction to the condition of the lowest class and the growing support of communism in Europe was formulated in the first social encyclical Rerum Novarum. The thesis compares both views involved through describing the historical background and understanding of property. The rest of the work deals with a more detailed analysis of the Catholic point of view, followed by a discussion of the application and efficiency of both Marxist and Catholic theories.

Keywords

Rerum novarum, Catholic social teaching, possession, private property, Manifesto of the Communist Party, 19th century

Rozsah práce: 75 045 znaků s mezerami

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Kristýna Šárková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu své bakalářské práce panu PhDr. Tomáši Vyhnánkovi za odborné vedení, cenné rady a ochotu při spolupráci.

Institut ekonomických studií

Projekt bakalářské práce

Název práce: Vybraná pojetí soukromého vlastnictví v ekonomickém myšlení XIX. století: Manifest komunistické strany versus Rerum novarum

Tato práce se zabývá porovnáním katolického a marxistického pohledu na soukromé vlastnictví vyjádřených v dílech Rerum novarum a Manifestu komunistické strany. Situace nejnižší vrstvy společnosti se v průběhu 19. století zhoršila natolik, že se velká část její populace ocitla v existenční krizi. Kontinuálně klesající mzda, špatné pracovní podmínky, neexistence sociálního zabezpečení a vysoká míra nezaměstnanosti byly charakteristické rysy 19. století. S nástupem strojní výroby se navíc do pracovního procesu začaly zapojovat i ženy s dětmi, které tak ještě více zvětšovaly konkurenci na trhu práce. Řešení prosazované Karlem Marxem v Manifestu komunistické strany bylo založeno na zrušení soukromého vlastnictví a alokaci majetku pod kolektivní správou. Katolická církev naproti tomu trvala na zachování soukromého vlastnictví a zdůrazňovala solidaritu mezi jednotlivými vrstvami společnosti. Reakcí církve na stav nejnižší vrstvy a rostoucí vliv komunistického hnutí v Evropě bylo vydání první sociální encykliky Rerum novarum. Práce se přes popis historického pozadí a pojetí majetku dostává ke srovnání pohledů jednotlivých aktérů. Ve zbylých částech práce je podrobněji rozebráno hledisko katolické církve a následně provedena diskuze nad efektivitou a aplikací příslušných východisek katolické církve a Karla Marxe.

Osnova

1. Úvod
2. Historické pozadí
3. Pojetí majetku
4. Úvodní část Rerum novarum odsuzující Manifest komunistické strany
5. Řešení dělnické situace podle Rerum novarum
6. Diskuze nad pojetím soukromého vlastnictví Marxovou teorií a katolickou naukou
7. Závěr

ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 1. vyd. Překlad Karel Šprunk. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, c2004, 254 s. ISBN 80-732-5030-6.

HIMES, Kenneth R a Lisa Sowle CAHILL. *Modern Catholic social teaching: commentaries and interpretations*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, c2005, 563 s. ISBN 15-890-1053-1.

Kompendium sociální nauky církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, 534 s. ISBN 978-80-7195-014-1.

MARX, Karel. *Kapitál*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, 902 s.

MARX, Karel a Bedřich ENGELS. *Manifest Komunistické strany*. 2. vyd. Překlad Ladislav Štoll a A. A. Hoch. Praha: Svoboda, 1949, 98 s.

OLŠOVSKÝ, R., V. PRŮCHA, P. EISLER, H. GEBAUEROVÁ a Z. URBANOVÁ. *Úvod do hospodářských dějin*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1968.

PIPES, Richard. *Vlastnictví a svoboda*. Vyd. 1. Překlad Luděk Bednář. Praha: Argo, 2008, 364 s. Historické myšlení, sv. 43. ISBN 978-802-5700-174.

SKOBLÍK, Jiří. *Přehled křesťanské etiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1997, 319 s. ISBN 80-718-4357-1.

Sociální encykliky: 1891-1991. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996, 505 s. ISBN 80-711-3154-7.

SUTOR, Bernhard H. *Politická etika*. Vyd. 1. Praha: [Institut pro středoevropskou kulturu a politiku], 1996, 391 s. Oikúmené. ISBN 80-860-0517-8.

Obsah

OBSAH	1
1 HOSPODÁŘSKÝ KONTEXT VZNIKU RERUM NOVARUM A KOMUNISTICKÉHO MANIFESTU	6
1.1 Hospodářské okolnosti vzniku kapitalismu	6
1.2 Sociální situace nejnižší vrstvy společnosti v 19. století	10
2 POJETÍ MAJETKU V DĚJINÁCH EVROPSKÉHO MYŠLENÍ	14
3 HISTORICKÝ VÝVOJ UČENÍ CÍRKVE VRCHOLÍCÍ V RERUM NOVARUM A ODSOUZENÍ KOMUNISTICKÉ TEZE O ZRUŠENÍ SOUKROMÉHO VLASTNICTVÍ.....	17
3.1 Historické souvislosti vedoucí k definici sociálního učení církve	17
3.2 Spor o soukromé vlastnictví mezi Komunistickým manifestem a Rerum novarum..	18
4 ŘEŠENÍ SOCIÁLNĚ – EKONOMICKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ DĚLNICKÉ VRSTVY PODLE RERUM NOVARUM	24
4.1 Úloha církve	24
4.2 Úloha státu	26
4.3 Svépomocné organizace	27
5 DISKUZE NAD VÝCHODISKY KATOLICKÉ CÍRKVE A KARLA MARXE	29
ZÁVĚR	32
POUŽITÁ LITERATURA.....	34

Úvod

V 19. století v důsledku řady hospodářských a sociálních změn, které probíhaly od počátku novověku, nastala společenská situace, která byla charakterizována zhoršujícími se životními podmínkami nejnižší vrstvy společnosti, tedy lidu závislého pouze na své vlastní práci. Tento problém si uvědomovali mnozí, mezi nimi i katolická církev, která se cítila povinována přijít dělníkům na pomoc. Postupná práce kněží a biskupů dala vzniknout první sociální encyklice¹ *Rerum novarum* (dále jen RN), která se z velké části zabývala i novým myšlenkovým proudem, jenž se objevil spolu s upadáním životní úrovně dělníků. Tímto proudem byl komunismus.

Vznikly tu tedy dva různé přístupy k řešení dělnické otázky. Ačkoli byly oba přístupy primárně motivovány snahou pomoci dělníkům z jejich okrajové sociální situace a dosáhnout spravedlnosti, dospěly k rozdílným závěrům. Tato práce se zaměří nejen na to, že jejich cíle byly rozdílné, neboť se zakládaly na rozdílném pochopení spravedlnosti, ale i na to, že způsoby, jakými se snažily ke svému cíli dospět, byly natolik odlišné, že se navzájem vylučovaly. Práce se zabývá zejména na *Rerum novarum*, protože katolická církev tímto listem jasně definovala své stanovisko k tématu, které zůstalo dlouhodobě neměnné. Naproti tomu ostatní myslitelé té doby své postoje často upravovali a skrze jejich vývoj často došli k ne zcela konzistentním závěrům.

Hlavní linií této práce je soukromé vlastnictví, protože papež Lev XIII., za jehož pontifikátu tato encyklika vznikla, věnoval právu na soukromý majetek podstatnou část RN. V této encyklice vede papež přímo argumentaci s myšlenkami tehdy již zemřelého Karla Marxe, pro kterého byla otázka soukromého vlastnictví jednou ze stěžejních. Pro účel obhájení práva na soukromý majetek byl k RN vybrán právě Karl Marx², protože je považován za jednoho z nejvýznamnějších představitelů tehdejšího komunistického hnutí (i dělnického hnutí obecně). Jeho práce byla nepřímou zmiňována a odsuzována ve zmíněné encyklice, a ačkoliv vyšlo RN až po jeho smrti, předchůdci této encykliky s ním vedli neosobní dialog ještě za jeho života.

¹ Encyklika je papežský list, který byl původně určený biskupům, nyní již všem věřícím. Obsahuje zásadní dogmatické otázky víry a křesťanského života.

² Karl Heinrich Marx byl pruský ekonom, historik a sociolog 19. století. Představoval jednoho z ideových otců komunismu, směru, který zvolil jako ideální typ společenského systému.

Jelikož Marxovo dílo je díky jeho pracovitosti velmi obsáhlé, jako hlavní zdroj reprezentující uceleně jeho názory byl vybrán *Manifest komunistické strany*.³ Dílo bylo ve své době velmi aktuální a obsahovalo zásadní myšlenky, na které papež reagoval v RN. Je možné, že Marx nemyslel vše v *Komunistickém manifestu* zcela vážně. Jeho práce byla navíc v pozdějších letech méně radikální. Nicméně v době uveřejnění jeho myšlenek je mnoho lidí bralo doslovně a tomu odpovídala i reakce církve. Proto jsou v práci uvedeny všechny argumenty proti soukromému vlastnictví, uspořádání společnosti a také způsoby nápravy tak, jak na ně reagoval papež v RN.

Cílem této práce je porovnat marxistické a křesťanské východisko, které hledá nápravu dělnické situace, jež se stala klíčovou záležitostí v 19. století. Zatímco Marx považuje za řešení zrušení soukromého vlastnictví, církev důsledně trvá na jeho zachování. Tím vznikají dva proti sobě stojící názorové proudy, jejichž spor o soukromé vlastnictví je zachycen v RN.

Pro tento účel je práce rozdělena na tři kapitoly. První kapitola je věnována historickému pozadí, které hrálo důležitou roli při vzniku sociálního problému, jímž se práce zabývá. Celé dějiny vztahující se k tomuto tématu by jistě vystačily na samostatnou práci, proto nezacházíme do přílišných podrobností a představeny budou pouze nejnezbytnějších historické milníky. Dále jsou nastíněny problémy, se kterými se musel potýkat dělník v 19. století. Závěr kapitoly je věnován dvěma představitelům, kteří se zasazovali o nápravu dělnické situace: Karlu Marxovi a katolické církvi.

Druhá kapitola je zaměřena na pojetí majetku v 19. století a době předcházející. Kapitola je rozdělena na základě historických období. Nejprve se zabývá středověkým myšlením, kdy měla církev jasné a pevné postavení při určování každodenního života. Poté se věnuje novověku, kdy církev postupně o toto postavení přišla. Jsou představeny důležité proudy, které utvářely názor na majetek, a také nové myšlenkové směry, jež utvořily názor církve prezentovaný v RN.

Třetí a čtvrtá kapitola jsou věnovány odkazu RN. Na začátku třetí kapitoly nejprve pojednáváme o událostech v církvi, které daly vzniknout RN v té podobě, v jaké vyšla. Ve zbylé části kapitoly proti sobě stojí vybrané fragmenty *Komunistického manifestu* a úvodní část RN, ve které papež socialismus přímo odsuzuje jako zlo. (RN 45)

³ *Manifest komunistické strany* je v práci hojně citován. V textu je často uváděn také pod názvem *Komunistický manifest*. Vždy se ale jedná o stejné dílo.

Ve čtvrté kapitole je popsána alternativa k socialistickému řešení – tedy křesťanská nauka, které je věnována hlavní část RN. V této i předchozí kapitole se práce striktně drží uspořádání RN tak, jak bylo vydáno, protože papež takto svou encykliku uspořádal záměrně, dokonce ji kvůli přeřazení vydal o pět dní později, než měla původně vyjít. Obě kapitoly jsou pak také psány převážně skrz hledisko soukromého vlastnictví, protože v této otázce se církev s Marxem neshoduje nejvíce.

Poslední, pátá, kapitola této práce ukazuje, proč nemohou být Marxovy představy o nápravě situace proveditelné a v čem má převahu katolické řešení. Závěry jsou vyvozeny na základě teoretických prací Marxe a církve, nikoli na základě historických pokusů o realizaci Marxových teorií, které se později ve světě objevovaly a končily neúspěchem nebo se příliš vzdálily od Marxových předpokladů.

Literaturu, z níž práce čerpá, lze rozdělit podle kapitol, v nichž byla použita. Při práci na první kapitole jsme se potýkali s nedostatkem literatury, která by dostatečně zkoumala historii 19. stol. z ekonomického hlediska. Naprostá většina prací se zabývala pouze sociální stránkou věci a neposkytovala ekonomická data. Nejčastějším zdrojem studií zohledňujících ekonomické hledisko byl Karl Marx. Zatímco jeho dílo je z hospodářské stránky dobře vypovídající, ve svých analýzách se nedokáže oprostít od pro něj typické ideologické zaujatosti. Práce jiných autorů na dané téma jsou charakteristické tím, že Marxe hojně využívají. Je tomu tak na příklad i v *Úvodu do hospodářských dějin*, což je jeden z hlavních zdrojů první kapitoly. Vzhledem k tomu, že se tato práce zabývá polemikou mezi Marxem a katolickou sociální naukou, tak právě z výše popsaného důvodu je Marxova ideologická zátěž eliminována použitím práce a výzkumu katolických autorů, například Arna Anzenbachera, německého profesora etiky zabývajícího se filosofickými východisky křesťanské sociální etiky.

Předmětem druhé kapitoly je pojetí vlastnictví. Richard Pipes, americký akademik polského původu, věnuje tomuto tématu ve své knize *Vlastnictví a svoboda* jednu kapitolu. Toto dílo popisuje křesťanský i světský pohled na vlastnictví. Další zdroje použité v této kapitole jsou součástí katolické literatury.

Třetí a čtvrtá kapitola srovnávají Marxův *Komunistický manifest* a *Rerum novarum*, jež jsou hlavními zdroji této kapitoly. V textu bude RN citováno v rozporu s tradičním pojetím citační normy tak, jak je zvykem citovat encykliky v textech. Číslo uvedené za

zkratkou RN odpovídá číslování jednotlivých odstavců encykliky. Stejná metoda je použita i u další encykliky, *Centesimus annus*.

1 Hospodářský kontext vzniku Rerum novarum a Komunistického manifestu

První kapitola této práce představuje čtenáři historické pozadí, v rámci něhož se vyvíjela diskuze o majetkové nerovnosti jednotlivých sociálních vrstev. Nejdříve je uveden historický přechod společenského zřízení z feudalismu na kapitalismus a vliv této změny na hospodářskou a společenskou situaci převážně v západní Evropě. Cílem kapitoly je ukázat, že změna společenského zřízení nevedla ke zlepšení sociální situace nižších vrstev společnosti a proto zůstalo téma vlastnictví a majetku aktuální. Na zmíněný historický přechod je nahlíženo jak katolickou, tak marxistickou optikou. Zatímco pro katolické pojetí je charakteristická určitá kontinuita, marxistický pohled pracuje s termíny, jakými jsou náhrada nebo revoluce. Závěr kapitoly demonstruje, že právě přetrvávající sociální bída nejnižších vrstev vedla Marxe a posléze i církev ke snaze najít východisko.

1.1 Hospodářské okolnosti vzniku kapitalismu

Kapitalismus se zrodil v západní Evropě počátkem novověku. Nahradil tak nedostatečně výkonný tradiční feudalismus,⁴ jehož konec byl doprovázený rolnickými povstáními a silicím postavením buržoazní třídy. Během 16. a 17. století začala v Británii a následně v západní Evropě raná fáze kapitalismu, která nastolila změny ve výrobě i v uspořádání společnosti. Nejvýraznějšími změnami pro občany, které přicházely postupně v tomto období, byly rovnost všech před zákonem, právo na svobodné podnikání a soukromé vlastnictví. Ve výrobě začala být řemeslná výroba, která již nedovedla uspokojit rostoucí poptávku, nahrazována manufakturou. Ta se objevila nejdříve v Itálii ve 14. století, do poloviny 16. století se pak rozšířila do celé Evropy. Koncem 16. století se v Holandsku postupně přešlo na centralizovaný způsob manufaktury, která se vyznačovala dělbou práce. V některých odvětvích průmyslu nebyla řemeslná výroba manufakturou zcela vytlačena, ale byla zahrnuta do průmyslové výroby, tzn., že práce byla řemeslníkům zadávána a výrobky od nich byly poté odebírány. (Olšovský, Průcha, Eisler, Gebauerová, Urbanová 1968)

⁴ Feudalismus je uspořádání společnosti založené na vztahu mezi vlastníkem půdy a nevolníkem. Byl to systém stojící zejména na zemědělství. Nevolníci museli odvádět část své výroby a často i chodit do roboty, tedy některé dny v roce pracovat přímo na pozemcích pánů.

Od počátku kapitalismu se společnost začala dělit na nové třídy – buržoazie (kapitalisté) a proletariát (námezdní dělníci).⁵ Toto rozdělení společnosti zdůrazňoval především Marx, který viděl dějiny dosavadní společnosti jako dějiny třídních bojů. (Marx 1949: 20) Jeho rozsáhlá práce ale přenesla toto dělení do obecného užívání a i v encyklikách církve byla společnost dělena na dvě třídy, dělnickou a třídu kapitalistů. Důležitý rozdíl je ale v tom, že Marx vidí tyto třídy vedoucí mezi sebou boje v naprosté opozici. Naproti tomu církev považuje předpoklad třídních bojů za zlo, protože přirozené je, když se tyto třídy doplňují, a pomocí křesťanství se má této harmonie dosáhnout. (RN 15) Tyto třídy již nebyly určovány společenským postavením, jako byli svobodný pán a vazal ve feudalismu, ale majetkovou diferenciací. Definitivní konec feudálnímu uspořádání společnosti přinesly revoluce střední třídy v Holandsku, Anglii (doprovázející průmyslovou revoluci) a Francii (1789). Postupně kapitalismus pronikl i do východní, střední a jižní Evropy, kde se většina změn odehrávala zpravidla s padesátiletým zpožděním.

Nástup kapitalismu byl z velké části ovlivněn novými geopolitickými změnami, které podpořily světový obchod a tím odstartovaly cenovou revoluci. Velký dovoz zboží a zejména cenných kovů z nově objevovaných oblastí znamenal pro evropské země významný nárůst bohatství. Světový obchod se rychle rozvíjel a centrum nadnárodního obchodu se z oblasti Středomoří přesunulo k pobřeží Atlantského oceánu. Itálie, která byla po celý středověk v čele světového hospodářství, byla ve vůdčí roli mezinárodního obchodu nahrazena nejrychleji se rozvíjejícími Anglií a Holandskem, následovanými Francií, později Německem, které bylo od feudalismu osvobozeno až francouzskou okupací vedenou Napoleonem Bonapartem, a USA. Ztráta italské nadvlády byla navíc zapříčiněna nedostatkem uhlí, jehož zásoby byly klíčové pro průmysl po vynalezení parního stroje, který urychlil šíření mezinárodního obchodu.

Manufakturní způsob výroby brzy nebyl pro rychle se rozšiřující obchod dostačující a s průmyslovou revolucí tak musel ustoupit moderní produkci. V Anglii, kde průmyslová revoluce probíhala nejdříve a nejvýrazněji, byla ve významnějších odvětvích manufaktura vytlačena už v první polovině 19. století. V ostatních státech západní Evropy byla průmyslová revoluce završena až v 70. letech 19. století. Lidskou prací začala nahrazovat práce strojů,

⁵ Buržoazie je třída vlastníci výrobní prostředky, která vznikla ze středověké vrstvy měšťanů a která se stala nejvýznamnější v 19. století. Proletariát bylo ve starém Římě označení pro lidi bez majetku a práv, které se znovu objevuje v 19. století pro pracující lid. Marxův Komunistický manifest buržoazii definuje jako: „*třídu novodobých kapitalistů, kteří vlastní prostředky společenské výroby a používají námezdní práce.*“ Proletariát je potom „*třída novodobých námezdních pracovníků, kteří, nemajíce svých vlastních výrobních prostředků, jsou nuceni, aby mohli žít, prodávat svou pracovní sílu.*“ (Marx 1949: 20)

které stále výrazněji posilovaly svou roli ve výrobě. Díky technologickým novinkám (nejen ve výrobě, ale i v dopravě) byla produkce v 19. století ve znamení prudkého nárůstu, a to zejména v Evropě, jejíž podíl na světové výrobě vzrostl až o 35 % (viz Tabulka č. 1). Tento nárůst však vedl k prvním krizím z nadvýroby. V Anglii se taková krize objevuje již v roce 1825. První velká hospodářská krize, která zachvacuje po Anglii i USA, Německo, Francii a Holandsko, přichází v letech 1836-1838 a je následována další v letech 1847 a 1848. Deset let poté se rozbíhá první světová hospodářská krize trvající od roku 1857 do roku 1859. Následná konjunktura je v roce 1873 přerušena druhou světovou hospodářskou krizí, která končí až v roce 1879.

Tabulka č. 1

Relativní podíly světové průmyslové výroby v letech 1750-1900

	1750	1800	1830	1860	1880	1900
Evropa celkem	23,2	28,1	34,2	53,2	61,3	62,0
Spojené království	1,9	4,3	9,5	19,9	22,9	18,5
Habsburská říše	2,9	3,2	3,2	4,2	4,4	4,7
Francie	4,0	4,2	5,2	7,9	7,8	6,8
Německé státy/Německo	2,9	3,5	3,5	4,9	8,5	13,2
Italské státy/Itálie	2,4	2,5	2,3	2,5	2,5	2,5
Rusko	5,0	5,6	5,6	7,0	7,6	8,8
Spojené státy	0,1	0,8	2,4	7,2	14,7	23,6
Japonsko	3,8	3,5	2,8	2,6	2,4	2,4
„Třetí svět“	73,0	67,7	60,5	36,6	20,9	11,0
Čína	32,8	33,3	29,8	19,7	12,5	6,2
Indie/Pákistán	24,5	19,7	17,6	8,6	2,8	1,7

zdroj: Kennedy 1996: 189

Speciálním případem západní Evropy bylo Německo, kam přišly kapitalistické změny skoro o dvě století později, než proběhly v Anglii. Německo ještě na počátku 19. století silně

zaostávalo za úrovní Francie a Anglie; stále zde například existovalo nevolnictví. V roce 1848 zde také vypukla revoluce vyvolaná snahami o ukončení feudálních stavů, které je překážkou rozvinutí kapitalismu, a o národní sjednocení. Revoluce však byla neúspěšná, nicméně tato událost nastartovala německou ekonomiku – v padesátých letech 19. století vzrostla průmyslová výroba až o 100 % (Olšovský, Průcha, Eisler, Gebauerová, Urbanova 1968: 185). Buržoazie se dále pokoušela o sjednocení roztržitého Německa, neboť si uvědomovala, že funkční státní aparát je nezbytný pro snahu Německa dohnat světové ekonomické velmoci. Německá říše byla založena 18. ledna 1871 po vítězné válce s Francií.

Během přerodu feudalismu v kapitalismus začíná období původní akumulace kapitálu, pro které je charakteristická snaha získat peněžní a pozemkové bohatství. Pro vyšší vrstvy bylo zpravidla v mnohých zemích nejjednodušší získat jako kapitál půdu. Ta totiž byla během feudalismu obdělávána soukromými zemědělci, respektive nevolníky, kteří ji nevlastnili, ale platili nájemné (často v naturáliích) za její užívání.

V Anglii probíhal proces zabírání pozemků již od 15. století; zabírala se obecní půda a později, v 16. století, půda patřící církvi. Svého vrcholu pak tento proces dosáhl na přelomu 18. a 19. století. V této časové periodě, jak uvádí Karl Marx v I. díle Kapitálu (1953: 768), bylo v Anglii „ohrazeno“⁶ již přes sedm milionů akrů rolnické půdy (odebrané zemědělcům a církvi). Ohrazování bylo navíc podporováno královskými zákony⁷, které nakonec vyústily i v odejmutí pozemků, na kterých se nacházely příbytky rolníků. Ti tak ztratili způsob obživy, a často dokonce i domovy. Podle vzoru Anglie se půda zabírala i ve Skotsku, Holandsku, Francii a Německu, ač ne v tak rozsáhlém měřítku.

Ve Francii byla klíčovým mezníkem Francouzská revoluce, která sice osvobodila rolníky od feudalismu a od placení desátků církvi, půdu si ale museli odkoupit za vysoké, mnohým nedostupné, platby. Ty si mohly dovolit pouze velké podniky a velká buržoazie,⁸ do jejichž rukou se tak dostávala většina pozemků. Během jakobínské diktatury (od 2. 6. 1793 do 27. 7. 1794) byla rolníkům přidělena část obecní půdy patřící dříve velké šlechtě, která byla přinucena emigrovat. Tak vznikla malovýrobní struktura zemědělství, jež se ve Francii udržela až do dnes.

⁶ „Ohrazování“ je nazván akt, kdy feudálové dřevěnými ploty ohrazovali obecní půdu, která patřila rolníkům.

⁷ Královských zákonů podporujících ohrazování půdy bylo až 1700 jen v 18. století.

⁸ Německý sociolog Max Weber rozdělil buržoazii do dvou tříd: malá buržoazie, kam patřila střední třída společnosti, a velká, kam patřili továrníci, bankéři apod. a která tvořila nejvyšší třídu společnosti.

1.2 Sociální situace nejnižší vrstvy společnosti v 19. století

Nově vzniklý proletariát, který měl kořeny především ve feudálním rolnictvu, již byl osvobozen od nevolnictví. Tímto tématem se mimo jiné zabýval německý profesor didaktiky sociálních věd a křesťanské sociální nauky Bernhard H. Sutor ve své knize *Politická etika*. Mezi jeho nejvýznamnější práce lze zařadit například *Politik und Philosophie* z roku 1966. Sutor (1996: 220) definuje kapitalismus jako „způsob hospodaření, který se uskutečňuje oddělením práce a kapitálu.“ Dělník přišel s kapitalismem o půdu a tím i o způsob obživy. Rolníci tak museli přijmout novou roli námezdní pracovní síly a hledat si práci u vlastníků kapitálu. Tato změna přinesla dělníkům mnoho sociálních problémů. Sutor (1996: 220) dále charakterizuje tuto společnost a její sociální otázky ve čtyřech bodech: diktatura vlastníka, vysoká míra nezaměstnanosti a nízké mzdy, neexistence ochrany proti životním rizikům a osvobození obyvatelstva od půdy, které vedlo k bytové nouzi a rozvratu rodin. Dělníci navíc neměli ani právo se sjednocovat a stávkovat.

Jediné, co dělník vlastnil, byl jeho čas, který mohl proměnit na peníze vydělané prací. Ta pro něj byla existenčně nezbytná. S průmyslovou revolucí ale byla lidská práce nahrazována novými stroji, jež daleko přesahovaly efektivitu lidské práce. Dělníci se tímto dostali do postavení pouhých doplňků strojů, k jejichž ovládnutí často nebyla potřeba speciální kvalifikace ani fyzické síly – práce se tak stala přístupnou i ženám a dětem,⁹ čímž se zvýšila konkurence o pracovní místa. To všechno vedlo ke snižování mezd.

Aby se nákup velmi drahých strojů majitelům dostatečně zužitkoval, pracovní doba dělníků se prodlužovala. Jak uvádí již zmiňovaný křesťanský teolog a profesor sociální etiky Arno Anzenbacher ve své knize *Křesťanská sociální etika* (2004: 129), v 60. letech 19. století činila až 78 pracovních hodin týdně, tedy 13 hodin denně, kdyby dělník pracoval 6 dnů v týdnu, bývá dokonce uváděno až 18 hodin denně¹⁰. Později se tato doba zkracovala, v 80. letech tohoto století klesla pracovní doba na „pouhých“ 66 hodin týdně. Vyčerpání a špatné podmínky na pracovištích měly za následek vysokou úmrtnost dělníků, jejichž počet přesto stále stoupal. Hlavním důvodem byl rychlý populační růst, který je vždy doprovodným jevem hospodářského růstu. Jen v prvních padesáti letech 19. století se počet obyvatel v Anglii téměř zdvojnásobil, z původních 9,1 milionů obyvatel v roce 1800 na 17, 9 milionů v roce 1851 (Olšovský, Průcha, Eisler, Gebauerová, Urbanova 1968: 80). Také v Německu

⁹ Děti byly brány k práci v továrnách již od svých pěti let.

¹⁰ Viz Olšovský, Průcha, Eisler, Gebauerová, Urbanova 1968: 81

byl populační růst velmi silný. V letech 1800-1900 vzrostl počet obyvatel z 24 na 56 milionů (Anzenbacher 2004: 128).

Tak se postupně vytvořila rezervní armáda nezaměstnaných, která nabídkou práce vysoce převyšovala její poptávku. Dělník, jenž přišel o práci, proto hledal nové pracovní místo jen velmi těžko; bylo pro něj tedy výhodnější udržet si své zaměstnání i za sníženou mzdu. „*V tomto způsobu hospodaření již nemůže každý jako vlastník volně zacházet se svým pracovním místem. Proto je hodnota pracovního místa tak vysoká. Zde nacházíme důvod k tomu, proč se v kapitalistickém způsobu hospodaření stává tak důležitou otázkou vlastnictví.*“ (Sutor, 1996: 220). Klesající tendence mezd dělníků (viz Tabulka č. 2) přetrvávala i v době hospodářského růstu, kdy zisk z výroby znamenal rozšíření bohatství pro kapitalistu: „*Dosáhne-li kapitalista zisku, nemusí to nutně znamenat zisk i pro dělníka, avšak ztrácí-li kapitalista, ztrácí nutně i dělník.*“ (Marx 1978: 12)

Tabulka č. 2

Index reálné mzdy anglických dělníků v letech 1700 až 1868

Období (hospodářský cyklus)	Index (1900 = 100)
manufakturní období 1700-1758	65
průmyslová revoluce, předválečná léta 1759-1788	61
průmyslová revoluce, válečná léta 1789-1818	50
průmyslová revoluce, poválečná léta 1819-1832	47
cyklus 1833-1842	51
cyklus 1843-1849	53
cyklus 1849-1858	57
cyklus 1859-1868	63

zdroj: Olšovský, Průcha, Eisler, Gebauerová, Urbanova 1968: 124

I přes státní zákaz stávek a spolčování se do odborových skupin se dělníci začali bouřit. V Lyonu a Paříži vyvolali v letech 1831 a 1834 poprvé vzpoury. Ty však nebyly organizované a dělníci ničeho nedosáhli. V roce 1848 propukaly nové dělnické boje, tentokrát podporované vydáním *Manifestu Komunistické strany* Karlem Marxem a Bedřichem

Engelsem. Organizovala se nová proletářská sdružení, ze kterých je neznámější I. Internacionála.¹¹ V roce 1864 vypukly ve Francii další velké nepokoje, při nichž bylo na státu vynuceno právo na stávkou. Největší povstání začalo 18. března 1871 v Paříži, při kterém se dělnická třída ostře vyhrazovala proti stávajícímu režimu a usilovala o jeho nahrazení proletářským zřízením.

Nejvýrazněji se problémy utlačovaného lidu začal zabývat už v první polovině 19. století Karl Marx. Svými myšlenkami a spisy, například *Ekonomicko – filozofické rukopisy z roku 1844* nebo *Kapitál*, upozorňoval na nespravedlnost a špatné podmínky proletariátu. V roce 1848 vydal Marx výše zmíněné dílo s názvem *Komunistický manifest*, které mělo důležitý dopad na formování dělnických organizací a na třídní boje. Jeho práci se dostalo velkého ohlasu. Práce samotná byla označována za kvalitní, nicméně Marxovy závěry byly pro mnohé nepřijatelné. John Gray, současný britský politický filosof, nesouhlasí s Marxem na poli komunismu, vnímá totiž jeho řešení jako špatné. Problém tehdejšího kapitalismu ale vidí stejně. Podle Graye měli lidé v 19. století jen velmi málo majetku a žili pouze ze své práce. A když trh práce nebyl příznivý, zažívali těžké časy.

Nepříznivou situaci dělníků si uvědomovala i církev, která se do té doby sociálním otázkám spíše vyhýbala. „V tomto dějinném rámci si církev uvědomila, že musí zasáhnout novým způsobem.“ (Kompendium 2008: 68). Reakce na stav nejnižší třídy vycházely nejprve od jednotlivých biskupů a biskupských konferencí, zejména v Německu a ve Švýcarsku, a církevních akademiků. Následně pak byly sjednoceny papežem Lvem XIII, který uveřejnil v roce 1891 encykliku s názvem *Rerum novarum*, „O nových věcech“, která se zabývala zejména ekonomickou morálkou (Himes, Cahill 2005: 99)¹² a která byla napsána kromě papeže i skupinou vedenou kardinálem Ludovicem Jacobinim zabývající se stanoviskem církve k současným sociálním problémům. Podle novějších výzkumů měl nejvyšší vliv na vznik RN jezuita Matteo Liberatore. (Himes, Cahill 2005: 133) Inspirací ke vzniku RN bylo dílo biskupa Wilhelma Emmanuela von Kettelera,¹³ kardinála Henryho Edwarda Manninga

¹¹ I. Internacionála byla socialistická a anarchistická nadnárodní organizace hájící dělnické zájmy založená roku 1864. V roce 1876 byla rozpuštěna po přetrvávajících sporech mezi anarchisty a socialisty.

¹² Kenneth R. Himes a Lisa Sowle Cahill spolu napsali dílo *Modern Catholic social teaching: commentaries and interpretations*, jehož velkou část věnují vzniku a studii *Rerum novarum*.

¹³ Wilhelm Emmanuel von Ketteler byl německý biskup a teolog. Je pokládán za předchůdce či spoluzakladatele katolické sociální nauky. Vyjadřoval se k sociálním otázkám a reagoval na problémy dělníků. Požadoval, aby se zlepšili jejich pracovní podmínky a zakázala se dětská práce. I díky jeho zásluze byl v roce 1891 v Německu vydán zákon o ochraně zaměstnanců. V otázce soukromého majetku často oponoval Karlu Marxovi a jeho myšlenkám komunismu, který odmítal. Vydával listy, jež přímo reagovaly na Marxovy publikace a které ukazovaly na Marxovy špatné cíle a prostředky. Von Kettelerovo učení říká, že vhodného rozdělení majetku by

a Fribourgského kroužku.¹⁴ Oficiální text církve zabývající se dělnickou otázkou byl tedy uveřejněn 43 let po vydání *Manifestu komunistické strany*. Tento papežský list byl první z řady sociálních encyklik. Nebylo to sice poprvé, kdy se církev vyjadřovala k sociálním otázkám své doby, „ale v *Rerum Novarum* se papežský učitelský úřad poprvé výslovně a podrobně zabývá vysoce aktuální otázkou té doby, totiž dělnickou otázkou“. (Anzenbacher 2004: 123). Stojí také za povšimnutí, že vydání této encykliky předcházely zájem a diskuze širší křesťanské obce, který vedl k sestavení oficiálního církevního stanoviska. Bylo to vůbec poprvé, co nebyly změny iniciovány vyšší církevní autoritou, ale vyšly z církevních intelektuálních kruhů, hospodářských studií laiků a dalších činností katolických organizací.

se nemělo dosahovat silou, ale důležitá je láska a solidarita mezi bohatými a chudými. Člověk má právo na absolutní vlastnické právo, ale spolu s majetkem získává i povinnost vůči ostatním.

¹⁴ Fribourgský kroužek (The Fribourg Union) byl utvořen z biskupů a intelektuálů, kteří se scházeli každý říjen v letech 1885 až 1891, aby studovali sociální problémy pracujících v době industrializace. Díky této práci byli přizváni Lvem XIII jako pomoc při psaní *Rerum novarum*. (cccm.ca)

2 Pojetí majetku v dějinách evropského myšlení

Druhá kapitola je zaměřena především na chápání majetku skrz novodobé dějiny lidstva. Nejprve je uveden křesťanský pohled na majetek, protože katolická církev měla ve středověku tak vysoké postavení, že ovlivňovala hlavní myšlenkový proud tehdejší evropské civilizace. Když přišlo v novověku oslabení jejího vlivu (v Anglii navíc o něj přišla úplně, když se Jindřich VIII. rozešel s papežem a založil si vlastní anglikánskou církev), otázka významu majetku se stala také předmětem debat tehdejších filozofů, kteří se rozcházeli v pohledu na jeho význam a morální hodnotu. Na konci kapitoly jsou uvedeny nové směry, jež se objevily v církvi a které daly vzniknout oficiálnímu stanovisku církve k majetku.

Postoj církve je převážně determinován Písmem svatým. Starý zákon zakazuje vzít, či dokonce toužit po cizím majetku (Exodus a Deuteronomium). Vlastníkem všeho je Bůh, který lidem propůjčuje své vlastnické právo, a člověk tak nemá nad majetkem absolutní právo (to se týká výlučně Boha) a je pouze správcem; tedy má relativní právo nad majetkem (Skoblík 1997: 217). K tomuto se váže mnoho starozákonních nařízení, podle kterých má člověk s majetkem nakládat. Lidé mají být dobročinní, ale ne zcela vše rozdat, aby sami nebyli odkázáni na pomoc druhých. Není tedy protěžována chudoba, jak je tomu v učení Ježíše Krista.

V Novém zákoně Kristus potvrzuje Desatero a s ním i právo člověka na soukromý majetek. Lidé jsou však před ním varováni: „*Amen, pravím vám, že bohatý těžko vejde do království nebeského. Znovu vám říkám, snáze projde velbloud uchem jehly než bohatý do Božího království.*“ (Mt 19, 23-24) Majetek ovšem není brán negativně, pokud člověk dodržuje Boží zákony, na jeho majetku nesejde. Kristus pouze varuje před svodem, který může představovat. Majetek se nesmí stát falešnou jistotou nahrazující Boha, na kterého jediného se máme spoléhat. „*Nikdo nemůže sloužit dvěma pánům. Neboť jednoho bude nenávidět a druhého milovat, k jednomu se přidá a druhým pohrdne. Nemůžete sloužit Bohu i majetku.*“ (Mt 6, 24). Není tedy důležité vzdát se veškerého majetku, chudoba není jediná cesta ke spasení, ale je podstatné, že jedinou jistotou má být Bůh.

Pohled církve na majetek byl určen dílem Tomáše Akvinského,¹⁵ Summa teologická (13. století). Tomáš Akvinský v ní říká, že společné vlastnictví nemůže být řešením, neboť vyvolává pouze nesoulad a snižuje efektivitu. Člověk bez soukromého vlastnictví navíc nemůže vykonávat povinnost dobročinnosti. Ve 14. století pak byla papežem Janem XXII. odsouzena myšlenka nutnosti absolutní chudoby. V roce 1329 tentýž papež vyhlásil, že „člověk má stejný nárok na svůj majetek, jako Bůh na svět“. (Pipes 2008: 33)

S příchodem kapitalismu klesala důležitost církve při určování společenských hodnot a pohled na majetek se radikálně měnil. Od 17. století bylo vlastnictví navázáno na politickou moc, což mělo zejména v Anglii, kde bylo nedostatek půdy, velký vliv. Anglie byla navíc kvůli rozchodu s církví mimo dosah jejího učení, a proto zde bylo odpoutání se od křesťanského pojetí vlastnictví nejrychlejší. V 18. století bylo vlastnictví hájeno liberály, protože přinášelo obecný prospěch. „*Co to je ‚prospěch a štěstí‘, nejlépe pochopil nejvlivnější ekonom té doby Adam Smith. Podle něho hodnota soukromého vlastnictví spočívá ve zvyšování výroby.*“ (Pipes 2008: 52)

Někteří francouzští filozofové („philosophes“) tohoto století nepokládali na rozdíl od křesťanství lidskou přirozenost jako danou. Podle nich byla získána výchovou, společností a nakonec, pokud byla zkažena, tak mimo jiné i z důvodu soukromého vlastnictví. To je podle J. J. Rousseaua nepřirozené a stát smí do jeho užívání zasahovat. (Pipes 2008) Naproti tomu fyziokrati považovali vlastnické právo za přirozené. Během Francouzské revoluce byly uváděny v praxi oba názory – jak reformátorů, tak jakobínů podle toho, jak bylo třeba. V 19. století, které znamenalo velký příliv kapitálu, se majetkové rozdíly prohloubily a velmi hlasitě se začínaly ozývat názory na zrušení soukromého majetku a zřízení majetku společného. Tyto názory vzešly zejména z Francie již na konci 18. století a daly tak základ komunismu 19. století. V Anglii i ve Francii se začalo objevovat mnoho odpůrců soukromého vlastnictví, jejichž kritika měla morální podklady. Nový pohled přinesli ve 40. letech 19. století Karl Marx a Bedřich Engels, kteří prohlásili soukromý majetek pouze za dočasný jev spojený s kapitalismem. Ve své práci se odpoutali od morálních hodnot společnosti a dali vzniknout „vědeckému socialismu“, podle kterého chtěli soukromé vlastnictví úplně zrušit a nahradit ho společným vlastnictvím. (Marx 1949: 37)

¹⁵Učení svatého Tomáše Akvinského, křesťanského teologa, filozofa a jednoho z hlavních představitelů scholastiky (způsob filozofického myšlení) ze 13. století, se stalo základem pro učení katolické církve od druhé poloviny 19. století. Mezi jeho nejvýznamnější dílo patří vícesvazková Summa teologická či Summa proti pohanům.

Církev nebyla v této době v otázce vlastnictví zcela jednotná. Vznikaly v ní liberální proudy (spojené hlavně se jménem francouzského kněze Roberta de Lamennaisa),¹⁶ jež daly vzniknout křesťanskému socialismu, který „navazoval na křesťanské akcenty služby a tradici odřeknutí se majetku, které se objevuje již v rané církvi“. (Hanuš, Bečková 2004: 125) Ten však neměl v církvi dostatečnou podporu, protože socialismus byl odmítán jako takový, ač měl přízvisko „křesťanský“. Základním východiskem pro stanovisko církve byl sociální romantismus – spojovaný s osobou biskupa Kettelera (někdy je spojován i se sociálním katolicismem) – a novoscholastika,¹⁷ která bránila přirozené právo, a to i přirozené právo na majetek. Církev tak vytvořila alternativu k marxismu a převládajícímu názoru o správnosti a nutnosti potlačování práva na majetek, který se šířil Evropou.

Vidíme tedy, že v 19. století už bylo rozšířeno tolik myšlenkových směrů, že měla církev velmi těžký úkol, jestliže si mezi nimi chtěla vydobýt rovnoprávné či nadřazené místo. Mnoho postojů, jako marxismus nebo francouzské revoluční hnutí, mělo širší podporu nižších vrstev společnosti z důvodů své radikálnější povahy. Měla navíc časovou ztrátu, protože nejprve musela sjednotit vlastní učení a vyrovnat se s rozdílnými myšlenkovými směry ve vlastních kruzích, a až potom mohla čelit ostatním společenským tendencím.

¹⁶ Hugues Félicité Robert de Lamennais byl francouzský kněz, jenž zprvu v církvi zastával ultramontánní směr, později se ale přiklonil k liberální tendenci a snažil se podnítit církev, aby reagovala na sociální problémy své doby. Jeho vlastní práce se však příliš blížila k socialistickým myšlenkám a tak byla papežem Řehořem XVI. v encyklice *Mirari vos nephimo* odmítnuta, což znamenalo rozchod s Vatikánem. Byl tak ale jedním z nejdůležitějších postav ve vývoji sociálního katolicismu.

¹⁷ Novoscholastika, v 19. století nazývána neotomismus jakožto odkaz Tomáše Akvinského, je filozofický směr čerpající ze scholastiky, který byl v druhé polovině 19. století vyhlášen jako závazný pro učení církve.

3 Historický vývoj učení církve vrcholící v *Rerum novarum* a odsouzení komunistické teze o zrušení soukromého vlastnictví

Na začátku třetí kapitoly je zmíněna situace, v jaké se nacházela církev v 19. století. V tomto období se vyskytly nové proudy, jejichž vzájemné konfrontace daly vzniknout 1. vatikánskému koncilu a encyklikám, které daly teologický základ encyklice *Rerum novarum*. Dále se věnuji již jen samotné encyklice, jejímu uspořádání a první části, která je klíčovou pro obhájení soukromého majetku a ukázání komunismu jakožto špatného systému z pohledu zrušení soukromého vlastnictví.

3.1 Historické souvislosti vedoucí k definici sociálního učení církve

V 19. století zaznamenala církev velké změny. Podle Rogera Auberta, předního historika římskokatolické církve, ztratila v mnoha zemích většinu svého majetku, a i když bylo toto zchudnutí prospěšné pro její očistu, neměla již dostatek prostředků pro financování seminářů, škol a jiných zařízení (Anzenbacher 2004: 124). Přesto došlo k oživení církevního života. Řím, potažmo Vatikán, měl ale ohroženou budoucnost, protože církev, rozdělená na liberální a ultramontánní větve, se nebyla schopna dohodnout na nutnosti centralizace církve. Liberální větve totiž, ač nezpochybňovala úlohu papeže, neviděla potřebu v tom, aby církev měla vlastní stát, ale spíše usilovala o větší decentralizaci církve. Naproti tomu ultramontánní¹⁸ větve vnímala silné revolucionářské hnutí v Evropě, které brala jako hrozbu i pro samotné papežství. Aby nedocházelo k napojení církví v jednotlivých státech pod vládu světských panovníků, viděli její příznivci jasné řešení v přísné centralizaci. Její nutnost zdůraznil pak Řehoř XVI. svou encyklikou *Mirari vos* (1832), která podporovala antimodernismus a ultramontánní tendence. Byl to ovšem jen počátek snažení, které posílil a dokončil papež Pius IX. Během jeho pontifikátu bylo na 1. vatikánském koncilu vyhlášeno dogma o papežské neomylnosti. „*V březnu 1870, čtyři měsíce před přijetím dogmatu o neomylnosti papeže, církev na prvním vatikánském koncilu poprvé veřejně prohlásila, že ‚socialistické zlo‘ pramení především ze zjištění zaměstnavatelů, a vyzvala koncil, aby jasněji formuloval učení církve o vztazích mezi zaměstnavateli a dělníky.*“ (Luxmoore,

¹⁸ Ultramontánní je složené z latinského *ultra montes* = za horami, čímž jsou myšleny Alpy a tedy i silná orientace na Řím (Anzenbacher 2004: 125).

Babiuchová 2003: 21) Nejprve se však musela církev sjednotit v názorech na sociální nauku, kterou bude veřejně hlásat. Nakonec to byl až Lev XIII., který svou encyklikou *Aeterni patris* (1879) vyhlásil filosofii Tomáše Akvinského jako závaznou pro teologická studia (Anzenbacher 2004: 126). Tato filosofie pak byla stěžejní pro *Rerum novarum* a další sociální encykliky.

Poté, co bylo definováno učení církve, se papež Lev XIII. začal zabývat vyhlášením oficiálního církevního stanoviska k nápravě sociálního problému dělníků. V duchu tomismu tak dal vzniknout encyklice RN.

Rerum novarum se zabývá dělnickou otázkou od začátku. První část (1-12), úvod, je věnována tomuto sociálnímu problému a v kapitole „Socialismus problémy dělníků neřeší“ i kritice socialismu. Odsuzuje zejména snahu o odstranění soukromého vlastnictví, náboženství a podporu třídních bojů. V této části „*Leo made an extremely strong case for the necessity of private property, a rejection of socialism as an economic system.*“¹⁹ (Himes, Cahill 2005: 127) Hlavní část RN (13-44) je věnována vztahům ve společnosti mezi vlastníky kapitálu a pracujícími a úlohám církve, států a svépomocných organizací při pomoci v řešení špatné situace, ve které se nacházeli dělníci. Církev je uváděna na prvním místě před státem, protože je to v první řadě ona, kdo má pomáhat utlačovaným, neboť má takové poslání dané evangeliem. RN trvá na tom, že „*že církev má právo vznášet morální požadavky, a důrazně poukazuje, že mezi ekonomikou a etikou existuje spojitost*“. (Luxmoore, Babiuchová 2003: 22) Na závěr (45) vybízí papež k nápravě situace pomocí směrnic daných v RN.

Pro obhájení soukromého majetku je nejdůležitější úvodní část, kde jsou přímo uváděny základní myšlenky Marxe a na které se zde přímo reaguje. Marxovy názory jsou podrobeny kritice a místo nich je nabízeno křesťanské východisko.

3.2 Spor o soukromé vlastnictví mezi Komunistickým manifestem a *Rerum novarum*

Pohled na soukromé vlastnictví je u obou aktérů radikálně odlišný. Cílem této podkapitoly je představení jednotlivých argumentů a myšlenek Karla Marxe a k nim odpovídající reakce katolické církve. Nejprve jsou uvedeny základní Marxovy teze, na které je postupně aplikována katolická nauka prezentovaná v RN.

¹⁹ „*Lev silně zdůrazňoval nutnost soukromého vlastnictví jakožto odmítnutí socialismu jako ekonomického systému.*“ (překlad autora)

Karl Marx v Komunistickém Manifestu uvádí, že komunisté mají za cíl zrušení soukromého vlastnictví. Obhajuje to tím, že soukromé vlastnictví zasloužené vlastní prací a mozoly již neexistuje. Předcházelo vlastnictví buržoaznímu a odstranil je průmysl. Naproti tomu buržoazní vlastnictví zasloužené není, nepracovali na něm kapitalisté, nýbrž proletariát. Kapitál se tak stává společenskou mocí a při přeměně na pospolitité vlastnictví by pozbyl třídního rázu. Na nesouhlas kapitalistů se zrušením vlastnictví Marx namítá, že už teď je zrušeno pro devět desetin lidí (tedy pracujících). Aby mohli kapitalisté něco vlastnit, musí pro zbylých devět desetin vlastnictví neexistovat. A proto se musí vlastnictví zrušit, protože se neruší vlastnictví všech, ale pouze té jedné desetiny a tak nastane spravedlnost. Další námítky proti komunismu se často týkají neefektivnosti systému se společným vlastnictvím, protože by zavládla zahálka. Ale kdyby to tak bylo, oponuje Marx, musela buržoazní třída zahynout na lenost. (Marx 1949: 40)

V tomto všem vidí Marx nespravedlnost a k tomu, aby si proletariát vydobyl demokracii, je nutno odebrat buržoazii kapitál. „*To se může ovšem stát nejprve jenom despotickými zásahy do vlastnického práva a do buržoazních výrobních vztahů...*“ (Marx 1949: 45) Z opatření, jakými se má demokracie dosáhnout, vyzdvihneme tato: vyvlastnění pozemkového vlastnictví, zrušení dědického práva a konfiskace majetku emigrantů a rebelů. (Marx 1949: 45)

Církev v RN píše naopak o nespravedlnostech ve vizích komunismu. Skrze biblické texty, Desatero a učení sv. Tomáše Akvinského obhajuje přirozené právo na soukromý majetek, který „*je přirozeným právem člověka a že toho práva používat, zvláště v životě společnosti, je nejen dovoleno, nýbrž naprosto nutno. ‚Je dovoleno,‘ praví sv. Tomáš, ‚aby člověk měl soukromý majetek. A je to také nezbytné pro lidský život.‘*“ (RN 19)

Uvádí-li totiž Marx ve svých deseti bodech k přechodu na společné vládnutí proletářské třídy jako první bod vyvlastnění pozemkového vlastnictví, jde zcela proti učení katolické církve. Proti tomuto zásahu je encyklice RN namítáno mimo jiné i skrz Desatero, že Bůh zakázal brát někomu cizí majetek, tedy i pozemek. („*Nepožádáš manželky bližního svého; ani domu, ani pole, ani služebné, ani vola, ani osla a vůbec ničeho, co jeho jest;*“ Dt 5, 21.) Marx navíc zachází dál a chce zrušit soukromý majetek jako takový. Ale církev dává důraz na to, že majetek mohou lidé získat tak, že ze své mzdy část ušetří a získají za ni půdu či jiné statky. Ty se tedy přímo stávají právě odměnou za práci a bylo by nespravedlivé dělníkům odjírat mzdu v této podobě. Tím jim je totiž i odepřena možnost dostat se do

vyšších vrstev společnosti. Marx říká, že to ale pro dělníky stejně není možné, protože jejich situace je natolik špatná, že nemají šanci cokoliv ušetřit, a tak nemají ani možnost získat nějaký majetek. S tím papež nepolemizuje a špatnou situaci dělníků uznává. Vždyť proto byla i tato encyklika napsána. Zásadně ale nesouhlasí a důrazně odmítá řešení, jaké socialismus nabízí. Změny jsou potřeba, ale nesmí se při nich zasahovat do práv člověka.

V RN papež píše, že upírání soukromého vlastnictví navíc brání lidskému přirozenému právu. Člověk je nadřazen zvířatům, neboť má rozum a svobodnou vůli. Na rozdíl od zvířat je schopen plody země nejen spotřebovat, ale i uchovávat pro spotřebu další. Tím je tedy člověk schopen stávat se vlastníkem a má k tomu právo už jen za své přirozenosti a je to tak spravedlivé. A tak to platí nejen pro spotřební statky, ale i pro půdu, kterou člověk dostává propůjčenou od Boha a díky které může uspokojovat své potřeby, jež přicházejí každý den. Díky půdě a vykonané práci se o sebe člověk dokáže postarat sám. V 6. části papež namítá proti Marxovi, který chce převést úlohu toho, kdo má zajišťovat péči, na stát, že k tomu není důvod. *„Vždyť člověk je starší než stát; proto musil mít právo na uhájení života a těla ještě dříve, než se vytvořil nějaký stát.“* (RN 6)

Nesporný důvod pro zachování osobního vlastnictví vidí církve v tom, že sama půda nic neznamená. Pouze lidským snažením a jeho prací se půda mění v cenný majetek, který je nezbytný pro obživu. Papež tak opět odsuzuje myšlenky komunismu, protože *„přiznávají jednotlivci, že smí pozemek používat a přivlastňovat si různé plody půdy, ale naprosto mu upírají vlastnické právo na pozemek, na němž si vybudoval stavení, nebo na půdu, kterou obdělal. Když toto popírají, nevidí, že takto bude člověk oloupen o plody své práce. Vždyť půda podstatně mění svou povahu, když je zemědělcovou rukou obdělána a podmaněna jeho dovedností... Strpí však spravedlnost, aby se někdo zmocnil a používal toho, na čem jiný v potu tváře pracoval? Účinky jsou za příčinou, která je způsobila; je tedy správné, aby plody práce náležely těm, kdo pracovali“.* (RN 8) Tento argument ale u Marxe neobstojí. Jeho největší námitky stojí právě na faktu, že dělníci nepracují a ani nemají šanci pracovat, na vlastní půdě. Dělníci se bouří právě proti tomu, že jejich plody práce náleží těm, kteří na nich nepracovali. Vlastníci půdy využívají práce ostatních, aby byla obdělána, a oni z toho pak těží. To ovšem podle RN není proti spravedlnosti. Neboť plody práce mohou znamenat také mzdu, kterou dělník, jenž pracuje na cizí půdě, dostává. Tu pak může proměnit ve svůj majetek. Proto zásahy do vlastnického práva nejen že nejsou spravedlivé a přirozené, ale nic neřeší. *„Socialisté tedy tím, že chtějí jmění jednotlivců převést na společnost, zhoršují*

postavení všech dělníků, protože tím, že je zbavují možnosti ukládat mzdu, olupují je o naději a možnost, že by si mohli rozmnožit rodinný majetek a zlepšit své postavení.“ (RN 4)

Již ve 4. odstavci RN papež zmiňuje rodinu. Při obhajobě práva na soukromé vlastnictví je tedy ohled na rodinu pro církev velmi důležitý. Každý otec se má postarat o svou rodinu, poskytnout vzdělání a obživu svým dětem, „*keré přece jsou obnovením a jakoby prodloužením otcovy osobnosti*“. (RN 10) Proto má být snahou otce získat majetek, jenž pak pomůže jeho dětem v budoucím životě, který je čeká, a zaopatří tak rodinu. Marx v Manifestu píše, že komunismu je vytykán úmysl zrušit rodinu. (Marx 1978: 41) On ale tvrdí, že pro dělníka už rodina neexistuje. Byla rozbita buržoazií. Nejnežnější vztahy, které mohou být právě mezi rodiči a dětmi (jak argumentuje církev) byly přetrhány, když se z dětí proletářů staly části pracovních strojů. Tak existuje pouze rodina měšťanská, jejíž základ je dán kapitálem, a ta se rozpadne spolu se zánikem kapitálu. Proto se i zruší dědické právo, protože to pouze upevňuje postavení buržoazní rodiny. Základem společnosti pak bude jeden stát, vlastníci všechny výrobní nástroje. Státem Marx myslí všecken proletariát jako organizovanou vládnoucí třídu sjednocenou v jeden národ. (Marx 1978: 45) V něm už nebude vykořisťování jednoho druhým, tím zmizí třídní boje a následně pak padne i utlačování národů mezi sebou.

RN proti tomu staví to, že rodina tu byla úplně první, dřív než stát nebo jakákoliv jiná společnost. Je tedy základní stavební jednotkou všech společností a má nejvyšší nárok na svou existenci. A stejně s rodinou pak musí být i dědické právo, kterým otec uhájí život svých dětí. Marx ale nepočítá s tímto právem už jenom proto, že majetek bude společný. Zavedení společného majetku implikuje, že nikoli rodiče, ale společnost se postará o výchovu a budoucnost dětí. Veřejná a bezplatná výchova spojená s materiální výrobou je mimo jiné 10. bod Marxových opatření, které mají zavést nový způsob výroby.

V posledním bodu úvodní části se papež vyjadřuje k efektivnosti systému, který nabízí Marx. Ten se zakládá na společném vlastnictví a Marx proti tvrzení, že by tento systém mohl skončit zahádkou, argumentuje zahádkou kapitalistů, která ke kolapsu ekonomiky nevede. Papež ale tento důkaz efektivnosti nevidí jako dostačující a v tomto systému je podle něj víc zla a otroctví než v současném rozdělení majetku. „*I když však odhlédneme od spravedlnosti, je stejně až příliš jasné, jaké by odstraněním soukromého vlastnictví vznikly ve všech vrstvách společnosti změny a zmatky a jaké by z toho vyplynulo tvrdé a odporné otroctví občanů. Otevřely by se dokořán brány k vzájemné nevraživosti, řevnivosti a nesvárům. Podnikavosti*

a přičinlivosti jednotlivců by se tím odňaly účinné podněty, a tak by nutně vysychaly samy zdroje bohatství. Domnělá vysněná rovnost by nebyla ničím jiným než stejnou bídou a stejně nedůstojným postavením všech bez rozdílu.“ (RN 12)

Ačkoliv papež v RN postupně argumentuje proti většině návrhů komunistů, jak dosáhnout majetkové spravedlnosti, není vždy zcela zřejmé, mluví-li o tomtéž, co Marx, a proto také bývá přínosu RN dáována menší důležitost. Zatímco Marx mluví o soukromém vlastnictví, které je nezbytné pro produkci, v RN je majetek brán univerzálně, spíše jako osobní vlastnictví nezbytné k přežití. *„In actuality, however, the socialists offered a critique of the private ownership of the means of production and did not reject private ownership of personal property. This misperception weakens his arguments against socialism and also sets in motion the misstating of the Thomistic doctrine of private property as a natural right rather than a particular form of social organization of property to which people had claims.*“²⁰ (Himes, Cahill 2005: 135) Avšak v Manifestu Marx píše i o osobním vlastnictví: *„Nám komunistům se vytykalo, že prý chceme odstranit osobně nabyté a vlastní prací získané vlastnictví; vlastnictví, které je základem veškeré osobní svobody, činnosti a samostatnosti.*“ (Marx 1949: 37) Podle Marxe je už totiž tento druh vlastnictví téměř zrušen. Marx už ani nepředpokládá, že by se zmíněný druh vlastnictví měl hájit, když pro většinu lidí neexistuje. Církev sice argumentuje často v kontextu osobního vlastnictví, může ale svou argumentaci aplikovat i na jakýkoli jiný druh vlastnictví. Není podstatné rozlišovat, zdali má člověk právo na vlastní domov nebo na pole, kde probíhá výroba. Hlavní je, že právo vlastnictví existuje, a je univerzální. To, jak papež dále rozvíjí pohled na ekonomickou situaci, jež by nastala při socialistické majetkové rovnosti lidí, naznačuje, že nebere v potaz pouze vlastnictví osobní, ale i vlastnictví v rámci výrobních prostředků. Zdůrazňuje, že toto soukromé vlastnictví je nezbytné pro efektivnost ekonomického systému a mělo by být takto uchováno.

K debatě o rozdílném pojetí majetku v RN se vyjádřil i papež Jan Pavel II. v encyklice *Centesimus annus* (dále jen CA), další z řady sociálních encyklik katolické církve, která byla napsaná ke sto letům výročí vydání *Rerum novarum*. Na toto téma papež Jan Pavel II. píše: *„Je bezesporu pravdou, že druh soukromého vlastnictví, který má Lev XIII. hlavně na mysli, je vlastnictví půdy.*“ A dodává: *„Jde především o platnost práva na vlastnictví věcí, které jsou nezbytné pro osobní rozvoj a pro rozvoj vlastní rodiny, zcela bez ohledu na to, jakých*

²⁰ *„Socialisté však ve skutečnosti kritizovali soukromé vlastnictví výrobních prostředků, nikoliv soukromé vlastnictví osobního majetku. Toto nesprávné pochopení oslabuje jeho argumenty proti socialismu a rovněž vede k desinterpretaci Tomistické doktríny, která chápe soukromý majetek jako přirozené právo spíše než zvláštní formu sociální organizace majetku, na který si lidé činí nárok.*“ (překlad autora)

konkrétních forem může toto právo nabyt.“ (CA 6) V první řadě tedy má člověk právo na majetek, který mu zajistí život. Pokud ovšem nabude více majetku, neznamená to, že mu může být odebrán, protože právo na majetek stále platí. Majiteli ale s rostoucím majetkem přibývá povinností vůči společnosti, jak je psáno v RN. Lev XIII. *„si byl přirozeně vědom toho, že soukromé vlastnictví nepředstavuje absolutní hodnotu, a neopomněl uvést nezbytné doplňující zásady, především zásadu univerzálního určení pozemských statků“.* (CA 6)

Již z RN vidíme, že papež považuje Marxovy teorie za nerealizovatelné. On sám zůstává realističtější, protože předpokládá nutnost motivace osobního prospěchu při konané práci. Jiří Skoblík, katolický kněz zabývající se křesťanskou etikou, shrnul závěry RN takto: *„Podle Tomáše Akvinského je člověk zaměřen na své zájmy a vůči nim je iniciativní. Z toho vyplývá, že kolektivní hospodaření není rentabilní. Už RN předpovídá, že kolektivismus by vedl k omezení a závislosti občanů, ba k jejich pronásledování. Odstraněním soukromé iniciativy by byl odstraněn pramen blahobytu. Ze zdánlivé rovnosti všech by povstal politováníhodný stav ponížení všech.“* (Skoblík 1997: 233)

Celou úvodní část zakončuje papež tak, že opět zdůrazňuje nezbytnost zachování práva na soukromé vlastnictví. *„The critical issue here is that Leo sees property as a normative reality; People are entitled to own property. The question is the distribution of that property in society and the basis upon which that is done.“*²¹ (Himes, Cahill 2005: 135) Nicméně tedy rozdělení majetku není příznivé pro většinu obyvatelstva a je potřeba je uchránit před naprostou chudobou.

²¹ *„Zásadním problémem (zde) je, že Lev považuje vlastnictví za normativní skutečnost; lidé jsou oprávněni vlastnit majetek. Otázkou je distribuce tohoto majetku ve společnosti a základ, na kterém je tak činěno.“* (překlad autora)

4 Řešení sociálně – ekonomických záležitostí dělnické vrstvy podle *Rerum novarum*

Poté, co v úvodní části RN papež vysvětlí, proč považuje komunistické řešení za mylné, uvádí v hlavní část RN své vlastní, křesťanské řešení a definuje úlohy církve, státu a svépomocných organizací – úmyslně v tomto pořadí, neboť takto jsou dle něj seřazeny tyto instituce podle důležitosti. V této kapitole je shrnut ideální postup, díky kterému by se podle papeže dala napravit špatná situace dělníků. Papež však zdůrazňuje, že tak se nestane majetkovou rovností všech, ale napravením vztahů mezi oběma třídami, které by mělo vycházet především z kapitalistické třídy, jejíž povinností je zřízení lepších podmínek pro své zaměstnance.

Celá encyklika nese hlavní myšlenku, a tou je důrazné odmítnutí třídních bojů. Společnost stála před konfliktem, jenž byl vyvolán rozdělením práce a kapitálu. Události, které zapříčinily změny ve společnosti, ji uvrhly do nové situace, která neměla řešení, aniž by se nezavedla opatření, která by tyto dvě nové třídy opět nespřátelila. Papež Lev XIII. chtěl opět nastolit mír. K tomu bylo potřeba spravedlnosti, ovšem opravdové spravedlnosti podle Božího zákona, nikoli pokroucené socialistické spravedlnosti. „*Hlavní obsah encykliky proto tvořily výroky o základech spravedlnosti v tehdejší hospodářství a společnosti.*“ (CA 5)

Protože měl papež za to, že se řešení této sociální otázky má nacházet v rámci evangelia, napsal encykliku, která má najít řešení na úrovni jednotlivců a národů a na úrovni mezinárodní a která má pomocí církve rozšířit mír mezi oběma společenskými vrstvami. Tak je pojaté i rozdělení, ve kterých řešení podává.

4.1 Úloha církve

Na prvním místě při nápravě této situace je tedy církev. „*Leo is insistent that while the social issues are important, even more important are the role of religion and the cultivation of piety among both employers and the employed.*“²² (Himes, Cahill 2005: 128) Papež Lev XIII. v RN tvrdí, že jediné skutečné východisko pro státy a národy, ve kterých se vyskytla třídní nenávisť mezi bohatými a chudými, jejichž životní úroveň hluboce klesla pod náležitou

²² „*Lev trvá na tom, že zatímco sociální aspekty jsou důležité, ještě důležitější je úloha náboženství a rozvíjení zbožnosti u zaměstnavatelů i zaměstnanců.*“ (překlad autora)

důstojnost, je návrat ke křesťanství a jeho zásadám. Pouze křesťanská láska může překročit rozepře mezi těmito dvěma vrstvami. (RN 22) Nejprve je však nutné smířit se s tím, že každý má na zemi své postavení a že si zcela rovni nebudeme nikdy. A poté je nezbytné, aby se každý choval tak, jak mu přikazuje jeho stav, a plnil povinnosti, které z tohoto vztahu vycházejí. Stejně tak má ale každý také svá práva, jež nesmějí být jinými odebírána. Tak má tedy každý zaměstnavatel právo, aby byl jeho majetek uznán za soukromý a aby si jej nikdo nenárokoval ve jménu spravedlnosti a rovnosti. Ale s tím, že zaměstnává nemajetné dělníky, má zaměstnavatel povinnost zajistit jim dostatečné prostředky na pozemský život. To papež zdůrazňuje nejvíce: každý musí mít právo na důstojný život. Proto má mít dělník právo na spravedlivou mzdu, pracovní klid pro náboženské úkony; pracovní podmínky musí být upraveny tak, aby respektovaly postavení dělníka. Ten nesmí být brán pouze jako prostředek k dosažení zisku, neboť je to proti spravedlnosti a lidskosti. Zaměstnavatel je přímo vybízen k tomu, aby nepřepínal síly pracujících, které nutně mají své hranice. Navíc ženy a děti mají své pracovní možnosti ještě o mnoho nižší než muži, a proto by děti neměly být brány do továren v útlém věku a podobně by se mělo zvážit, zda povaha práce je adekvátní k pracovním možnostem žen. (RN 33)

Církev se tímto způsobem snaží nejen prosadit lepší podmínky pro dělníky, ale klade si vyšší cíle, tedy usmíření a následně sprátení tříd: „*přikazuje ještě něco dokonalejšího a snaží se o to, aby obě třídy navzájem sblížila a sprátelila*“. (RN 18) Na rozdíl od socialistů nepředpokládá, že by vynucený zásah do vlastnických nebo jakýchkoliv jiných práv přinesl užitek, byl by jen rozmachem pro zlo a nenávist. Proto považuje za lék nikoli majetek bohatým odebrat, ale naučit je, jak s ním mají nakládat, aby nepůsobil rozpory ve společnosti.

Užívání majetku je nedílnou součástí papežovy obhajoby soukromého vlastnictví. Základním kamenem je uvědomění si toho, že člověk má majetek jen propůjčen od Boha. Nemá tedy na něj absolutní právo a tedy vlastnění jako takové má své vlastní hranice. (CA 30) V tom se RN odvolává na Tomáše Akvinského: „*Když se však ptáme, jak se má statků používat, církev bez jakýchkoli rozpaků odpovídá: „Pokud se toho týká (totiž užívání statků), nemá člověk vnější statky vlastnit tak, jako by byly jen a jen jeho, nýbrž jako by byly společné, totiž tak, že z nich ochotně uděluje lidem v nouzi.*““ (RN 19) Z toho tedy pro majetné plynou povinnosti, jak majetek užívat. Pokud jde o bohatství majetkové, mají být štedří a myslet na chudé. Pokud jde o bohatství kapitálu, nemají myslet pouze na svůj zisk, ale v první řadě zajistit odpovídající podmínky pro ty, kdo pro něj pracují.

4.2 Úloha státu

Papež považuje státní zřízení za velmi důležité, a přestože nemá povinnost (ani pro to nebylo zřízeno), aby se staralo o každého jedince, je nezbytné, aby zajistilo dostatečné podmínky pro pracující lid. V první části encykliky papež odmítl socialismus, v této části se kriticky vyjadřuje proti liberalismu. Stát má více zasahovat o starost o občany, přičemž má myslet zejména na nemajetné a těm má zajistit dobré podmínky pro život.

V první řadě je třeba si uvědomit, že právě na jejich práci stojí národní hospodářství. *„Ba jejich význam je zde tak veliký, že je svatá pravda, že národní bohatství nevzniká odjinud než z práce dělnické. Velí tedy spravedlnost, aby stát pečoval o dělníka, aby z toho, čím sám přispívá k obecnému blahu, dělník dostával také část k tomu, aby s menšími obtížemi mohl žít a mít zabezpečeno přístřeší, oděv, zdraví.“* (RN 27) Papež v tom vidí oboustranný prospěch, neboť dělníci, které nazývá dokonce „nepostradatelnými statky“ (RN 27), svou prací podporují existenci státu, a proto se má stát o ně starat a podporovat vše, co prospěje jejich postavení ve společnosti.

Stejně jak papež nabádá kapitalisty, aby vytvářeli vhodné podmínky pro své zaměstnance, vybízí i stát, aby tato opatření podložil i zákony a tím dělníkům tyto podmínky zajistil. Pokud se tak nestane, je pravděpodobné, že se dělníci začnou bouřit a stávky a protesty, které tím budou vyvolány, zhorší situaci zaměstnanců, dělníků i státu, jenž by se jim tedy měl snažit předcházet. Nesmí být ale státem pracujícím zakázáno, jak tomu i v 19. století stále bylo, aby se směli spolčovat v soukromých sdruženích, která se můžou stát zástupci dělníků při řešení jejich pracovních podmínek.

Nejvíce se papež věnuje problému mzdy. V RN píše, že dostačující mzda je nezbytná. Každý dělník si za svou práci zaslouhuje spravedlivé ocenění. Pokud mzda nebude úměrně vysoká požadavkům doby, dopustí se zaměstnanec přestupku nejen proti lidským právům, ale i proti Božímu zákonu. Mzda by teda neměla pouze pokrývat náklady k přežití. *„Bude-li mít dělník dost vysokou mzdu, aby z ní mohl slušně vydržovat sebe, manželku a děti, pak, je-li rozumný, snadno si navykne šetřit a tak – k tomu, zdá se, vybízí již sama přirozenost – po úhradě výdajů bude si moci i něco odložit a dopracovat se nějakého, aspoň nevelkého majetku.“* (RN 35) Také zdůrazňuje, že lidská práce je v plném vlastnictví toho, kdo vynakládá sílu, a tomu má i sloužit ku prospěchu. Proto ten za ní musí dostávat mzdu, protože to jsou jeho plody práce. (RN 34)

I když na prvním místě jmenuje papež ty povinnosti, které mají zvýšit úroveň dělníkovy života, nadále velmi důrazně připomíná, že má stát ochraňovat a ctít právo soukromého majetku. *„Hlavní věcí je, aby z moci a ochrany zákonů bylo zabezpečeno soukromé vlastnictví. Především je třeba udržovat lid, ve kterém se již tolik rozmohla chtivost, v poslušnosti. Člověk sice smí usilovat o zlepšení svého postavení, pokud se při tom nedopustí křivd; nesmí však brát druhému, co je jeho, a nesmí pod záminkou jakési absurdní rovnosti vztahovat ruku na cizí majetek.“* (RN 30) A zachází i dál, kdy přímo zmiňuje nové názorové proudy ve společnosti (můžeme si jen domýšlet, že mimo jiné i komunisty), a nabádá státní moci, aby se vzepryly těmto tendencím a snažily se všemi možnými prostředky zabránit jejich proniknutí do obecného podvědomí a snahy o prosazení se ve veřejné správě. *„Zde tedy musí nastoupit státní autorita a držet štváče na uzdě, chránit morálku dělníků před škodlivými nástrahami a zákonné majitele před nebezpečím loupeží.“* (RN 30)

4.3 Svépomocné organizace

Konečně pak papež po úlohách církve a státu zmiňuje i svépomocné organizace, které by nahradily původní řemeslnické cechy a které by se staraly o zabezpečení potřebných, zvláště pak vdov, sirotků a dalších. Důležité zde opět je, a to papež zdůrazňuje, vzájemná pomoc mezi dělníky i zaměstnavateli pramenící z křesťanské lásky. Tyto spolky by také mohly hrát svou roli při sbližování zneprátelených tříd. Je ale důležité vyhnout se socialisticky orientovaným organizacím, jež potírají náboženství a vybízí k boji a vzpouře vůči vlastníkům kapitálu.

Shrneme-li tedy nápravné prostředky, které prosazuje papež v RN, dělník má pracovat nejen v přijatelnějších podmínkách, ale také za mzdu, která odpovídá jeho pracovnímu nasazení. To je pro něj jediná cesta, jak získat majetek, který si zaslouží svou prací. Pokud bude mít naději, že je pro něj možné dosáhnout vlastnictví, nebude pro něj práce vykořisťováním, ale zajišťováním si vlastní budoucnosti. A co víc, papež zdůrazňuje, že právě vidina možného vlastnictví je to, co mezi sebou může usmířit obě třídy, protože mezi nimi již nebude tak propastný rozdíl. A v neposlední řadě z toho vyplývá, že pokud člověk bude moci pracovat s vědomím, že jeho práce prospívá jemu a jeho majetku, bude růst výkonnost zemědělství a potažmo i celého národního hospodářství. Je úlohou státu, aby tyto podmínky pro dělníky zajistila zákonem a nezaváděla přílišné daně a překážky v zákoně, které by dělníky opět o majetek připravovaly. (RN 35). *„Viděli jsme, že není možno úspěšně rozřešit*

sociální otázku, aniž se vezme za pevný základ nedotknutelnost práva na soukromé vlastnictví. Proto mají zákony tomuto právu napomáhat a pokud možno má stát pečovat o to, aby co největší počet občanů chtěl vlastnit nějaké jmění.“ (RN 35) A jakkoliv se musí brát ohled na soukromý majetek všech, tak čím chudší je člověk, tím spíše to platí. „Jejich majetek proto musí být pokládán za o to posvátnější, oč je nuznější.“ (RN 17).

Na samém závěru encykliky papež znova opakuje: *„A protože, jak jsme už řekli na začátku, náboženství je jediné s to vyléčit zlo až do kořenů, mějme všichni na paměti, že je především třeba obnovit křesťanskou mravnost. Bez ní i důmyslné prostředky, považované za nejúčinnější, budou k záchraně málo platné.“ (RN 45) A celému problému dodává na důležitosti tím, že říká: „O osud dělnické třídy se právě dnes vede zápas. A pro společnost je velmi důležité, zda bude tento zápas rozhodnut podle zásad zdravého rozumu či jinak.“ (RN 44)*

5 Diskuze nad východisky katolické církve a Karla Marxe

Církev a Marx se zabývají stejným sociálním problémem – špatné postavení dělníků ve společnosti, jejich špatné pracovní podmínky a nemajetnost. A obě strany argumentují ve prospěch svého řešení tohoto problému spravedlností a rovností. Nicméně zejména v tomto ohledu se rozcházejí, neboť každý z nich vnímá spravedlnost a rovnost úplně jinak. Zatímco církev pohlíží na spravedlnost tak, že každý má být za svou práci náležitě odměněn, aby mohl přežít on a jeho rodina, Marx vidí spravedlnost v tom, že každý bude mít právo na stejný majetek, jako kdokoliv jiný. Toho se dá dosáhnout tak, že majetek bude odebrán vlastníkům, ze soukromého majetku se stane společný, a tak to bude spravedlivé.

Jde tedy o různé pojetí spravedlnosti. V církevním pohledu je totiž spravedlivé, že mají všichni nárok na důstojný život, a majetek je tedy tím, co tuto lidskou důstojnost zachovává a co jí dává přežívat. Hlavní i nadále zůstává duše a majetek může být pouze prostředek pro žití na zemi. Církev vidí za cíl člověka a majetek je pouze prostředek. Naproti tomu Marx bere majetek čistě materiálním způsobem. Jeho cílem je právě spíše majetek a v tom vzniká mezi oběma pojetími největší rozdíl. Zatímco měřítko dostatečného bohatství je pro církev uchování života, pro Marxe je důležité hledisko, kolik mají ostatní. Marx sice neopomíná to, že majetek je třeba, aby lid přežil, ale je-li zajištěno přežití, je důležité, aby měl každý stejně. Nakonec se i zdá být nedůležité, mají-li všichni mnoho nebo málo. Spravedlivé je, že nevznikají majetkové rozdíly.

Rovnost je tedy pro Marxe také více otázkou majetku než čehokoliv jiného. Tato rovnost je nezbytná k tomu, aby mohl proletariát utvořit jednu třídu. Podstatná je společnost jako celek, ve které jsou si všichni navzájem rovni. S tím církev nesouhlasí. Rovnost není dána majetkem. Podstatné je, že jsou si všichni rovni před Bohem. Ale na zemi si všichni být rovni nemůžou. Je potřeba rozličných úkolů a každý musí mít dispozice pro něco jiného. Už jen tím vzniká nerovnost, která je nepřekonatelná. *„To znamená, že v občanské společnosti není naprostá rovnost možná. Socialisté to sice zkoušejí, ale je to všechno marný zápas proti přirozenosti... Přirozeným důsledkem nevyhnutelných rozdílů v těchto věcech je nerovnost majetku.“* (RN 14). Církev nabádá, aby se nehledala podstata žití v majetku, říká, že základem pravé lidské důstojnosti je ctnostný život, který nemá s chudobou či bohatstvím nic společného. Podstatné je pouze to, jak s majetkem člověk naloží.

I v otázce rovnosti má papež více realistický pohled. Žádná společnost nemůže fungovat, aniž by nebyla řízena nějakým aparátem. Stejně tak to není možné při společném vlastnění kapitálu. I v rámci správy jednotlivých výrobních prostředků je třeba mít nějaký řídicí orgán, který bude činit rozhodnutí, jak kapitál využít. V této situaci už ale opět vzniká elita, která bude převyšovat ostatní vlastníky a opět zde bude chybět rovnost. Proto si lidé nikdy nebudou rovni. Majetkové rozdíly se vždy objeví. Rodina s více dětmi na tom bude finančně hůře a nebude si moct dovolit luxus. Naproti tomu muž bez rodiny bude vydělávat dost peněz na to, aby mohl investovat a tím zvýšit svou prestiž. Žádný systém nemůže v lidech odstranit touhu po vlastnění majetku, ať už je to z jakékoli motivace: společenské postavení, zajištění rodiny nebo pomoc jiným. I když lidé potlačí možnosti k rozšiřování výrobních prostředků, které by patřily jedinci, nezabrání tomu, aby nerostl jejich majetek jiným způsobem, třeba i na úkor ostatních. Navíc v každé společnosti budou potřeba doktoři, stejně tak další vysokoškolsky vzdělaní, bez nichž se lidé neobejdou. Jejich práce bude nezbytná pro všechny, s tím přichází i lepší finanční ohodnocení než těch, kteří zastávají práci, kterou by zvládli všichni ostatní. A konečně, každý se rodí s jinými dispozicemi. Už jen z toho vznikají často nepřekonatelné rozdíly, které nedávají šanci přežít systému založenému na rovnosti.

Pokud tedy nemůže fungovat rovnost, nemůže být ani udržitelný systém společného vlastnictví, který se na rovnosti zakládá. Pokud navíc lidé nevstoupí do toho systému plně dobrovolně, tedy tento přechod bude doprovázen násilným odebráním kapitálu, nebude možné vymýtit prospěchářskou činnost, která posléze tento systém nabourá. Pokud i ta bude potlačena zákonem nebo jinými donucovacími prostředky, lidé přijdou o jakoukoliv motivaci o aktivní podílení se na rozvoji hospodářství. Tento systém se tedy musí časem zhroutit pro svou neefektivnost. V systému, který nastal v 19. století, sice lidé neměli šanci pracovat na svém, pokud by se ale docílilo podmínek, za kterých by byli dostatečně finančně motivováni, výkonnost by rostla, protože by se práce vyplatila i z investičního hlediska.

Důležitý je také základní pohled na třídní rozdělení. Kde Marx vidí, jak se *„celá společnost stále více štěpí ve dva velké nepřátelské tábory, ve dvě velké, přímo proti sobě stojící třídy“*, (Marx 1949: 21), hledá řešení v tom, že se jednoduše jedna třída odstraní. Ale už nepředpokládá, že se tím nenávisť neodstraní, pouze prohloubí a problém vyhrotí. Papež nevidí nepřekonatelnou nenávisť. Jen sobeckost, která se může napravit křesťanským učením, a tak dosáhnout usmíření, aniž by omezil práva kohokoliv.

Shrneme-li řešení, jaké požaduje Marx, zjistíme, že vyžaduje zásadní změnu systému společnosti. Aby byl však tento systém udržitelný, musí předpokládat jistou ukázněnost lidí, kteří nebudou vyhledávat vlastní prospěch na úkor jiných. To je však právě ten problém, který zapříčinil v první řadě zhoršující se podmínky dělníku. Majetek vlastníků výrobních prostředků rostl během 19. století na úkor pracujícího lidu, který nedostával dostatečnou mzdu. Marx se ovšem nezabývá nápravou lidí a to je největší slabinou v jeho teorii. Neboť vyskytla-li se snaha vydělat na bídě jiného člověka v kapitalistickém řádu světa, vyskytne se i v novém řádu. Papež neprosazuje žádné velké změny. Netouží po utopistických světech, které by mohli vytvořit ideální společnost. Chce pouze naučit lidi, jak mají odstranit tu nelidskost při sledování vlastních zájmů, která vedla k úpadku nejnižší společnosti, a tím pomoci utlačovaným. A jedním z nejdůležitějších předpokladů je kázat mezi lidmi, jak mají užívat svého majetku, který není životním cílem, ale prostředkem. Pipes to ve své knize *Vlastnictví a svoboda* (2008: 32) shrnuje takto: „*Před více než sto lety ruský filozof Vladimír Solovjev napsal, že křesťané nabádají své následovníky, aby se vzdali vlastního majetku, kdežto socialisté vyzývají k odebrání a přerozdělení jmění jiných lidí.*“

Marxův systém tedy nemůže fungovat už jen proto, že volí jiný způsob, kterým vlastnit výrobní prostředky, ale neřeší problém, který vytvořili lidé svým chováním. Pokud lidé nedojdou zjištění, že musí napravit sebe, a nikoliv změnit uspořádání celé společnosti, problém utlačovaných se bude opakovat, jako tomu bylo tolikrát v dějinách světa. Chce-li Marx dosáhnout spravedlnosti, musí se o to snažit, aniž by zasahoval do přirozených práv člověka, která jsou spravedlivá už svou podstatou.

Vyjdeme-li tedy z předpokladu, že žádný takový systém nemůže existovat, aniž by potlačoval svobodu lidí, či je dokonce uvrhl do horšího postavení, než kdy byli, nezbyvá než potvrdit, že právo na soukromý majetek je nedotknutelné, jak káže církev.

Její řešení oproti Marxovi může být spíše úspěšné, protože neobsahuje žádné velké změny v systému. Nepožaduje násilné převraty a nepodněcuje nenávist. Pro nápravu společnosti stačí jediné – aby každý člověk začal sám u sebe a snažil se svou činností pomoci těm, kteří se narodili nebo se ocitli v méně příznivé situaci. Ovšem představa, že začnou všichni lidé žít ve jménu křesťanské lásky je také značně nerealistické. Proto papež volá po zodpovědném státním aparátu, který má, či dokonce musí zasáhnout do společenského a výrobního pořádku a vytvořit právní rámec tak, aby byly spravedlivé podmínky dostupné pro všechny.

Závěr

Cílem této práce bylo představit a porovnat katolický a marxistický způsob řešení sociálně – ekonomické otázky, přičemž hlavní pře probíhala v rovině vlastnictví. Na základě předložených argumentů práce dospěla k závěru, že Marxova teze o kompletním zrušení soukromého vlastnictví je v rozporu se základními lidskými právy a že společenské uspořádání založené na společném vlastnictví by bylo ekonomicky i společensky neudržitelné.

První kapitola se zabývala historickým pozadím, na němž ilustrovala problematiku nemajetné vrstvy, jejíž existence se odvíjela od závislosti na práci. Špatné postavení dělníků vedlo k narůstající nespokojenosti a sporům mezi vrstvami. Jejich touha po zlepšení životní situace vedla také ke vzniku radikálních proudů, které usilovaly o proměnu společnosti. Ta měla spočívat v omezení movité vrstvy obyvatel na vlastnických právech a přerozdělení jejich majetku pod společnou správu. Nejvýznamnějším zastáncem této teorie byl Karl Marx. Tomuto radikálnímu pohledu se mimo jiné snažila čelit i katolická církev, která do diskuze přispěla odlišným typem řešení.

Druhá kapitola popsala základní církevní věroučná stanoviska, na nichž bylo historicky postaveno vnímání otázky majetku. Názory katolické církve se s příchodem kapitalismu začaly rozcházet s novými myšlenkovými proudy ve společnosti, které začaly v narůstající míře ovlivňovat mnohé církevní představitele. V církvi se nicméně podařilo udržet jednotné učení, které odmítlo socialismus a dalo vzniknout první sociální encyklice *Rerum novarum*.

Třetí kapitola představila úvodní část encykliky RN, ve které se papež zásadně ohradil proti marxistické teorii, která požadovala zrušení soukromého vlastnictví. Katolická církev oponovala tomuto tvrzení tím, že člověk má na majetek přirozené právo dané jeho lidstvem. Ze své přirozenosti a rozumu má možnost přeměnit zem na půdu nesoucí své plody, tyto plody své práce uchovávat a tím zajistit život sobě i své rodině. Na rozdíl od Marxe vidí v majetku prostředek k uchování lidské důstojnosti, nikoliv cíl rovnosti, kterého je třeba dosáhnout. Papež také argumentoval ve prospěch soukromého vlastnictví faktem, že spravedlivá mzda může mít mnoho podob. Dělník mohl svou mzdu přeměnit na majetek, a pokud mu ten bude vzápětí odebrán, je mu tím odebrána i mzda, na kterou má právo. Na

závěr papež zdůrazňuje, že nově rozdělení majetku by nemuselo vést k většímu blahobytu všech, ale spíše by znamenalo větší bídu pro všechny. Na těchto tvrzeních staví papež stanovisko církve, že právo na soukromé vlastnictví musí být nedotknutelné.

Ve čtvrté kapitole bylo rozebráno řešení, které papež nabízí světu místo jiných teorií, jež podněcují nenávisť. Toto řešení je postaveno na nedotknutelnosti vlastnictví a učení, jak mají majetní se svým majetkem nakládat. Cílem RN je usmíření obou tříd společnosti. Proto musí být dosaženo adekvátních pracovních podmínek, které dělníkům zajistí důstojný život. Mezi ně patří spravedlivá mzda, bezpečná pracoviště, zkrácení pracovní doby a čas na náboženské úkony. Papež zdůrazňuje, že bez náboženství není možné najít východisko z této situace.

V páté kapitole práce upozorňuje na rozdílné pojetí spravedlnosti a rovnosti v RN a v *Komunistickém manifestu*. Tak docházíme k závěru, že dosažení rovnosti není možné už jen z důvodu, že se každý rodíme jiný. Rovnost majetková taktéž není možná, protože každý člověk má jiné dovednosti. A čím jsou unikátnější, tím přináší vyšší mzdu, která je základem pro rozšíření majetku. Stejně tak je Marxova spravedlnost chápána jen jako spravedlnost majetková, která ale nakonec staví majetek výš, než je prospěch pro člověka z tohoto majetku. Protože Marx nepočítá s nápravou lidského chování, pouze přesouvá problém do jiného vlastnického systému, který navíc podporuje nenávisť mezi lidmi, docházíme k závěru, že Marxovy teorie nejsou prakticky realizovatelné a tedy soukromé vlastnictví musí zůstat nedotknutelné, jak tvrdí katolická církev.

Na základě poznatků, k nimž dospěly jednotlivé kapitoly této práce, lze vyvodit závěr, který byl nastíněn již v páté kapitole. Hlavním závěrem pak je to, že Marxova komunistická teorie je neuskutečnitelná, protože nepředpokládá skutečnou nápravu společnosti. Z toho plyne, že zrušení soukromého vlastnictví není řešení. Navíc by mohlo vést k horší životní situaci jak movitých lidí, tak dělníků, a to by vedlo k ekonomické nestabilitě.

Při konečném srovnání Marxovy teorie a katolické sociální nauky dospíváme k závěru, že katolická církev nabízí komplexnější řešení, které by mohlo pomoci dělníkům k lepším životním podmínkám, aniž by porušovalo práva jiných. Usmířilo by tak dělníky s kapitalisty, což by vedlo k vyšší ekonomické produktivitě a tedy i většímu blahobytu, než by nastal v systému Marxe.

Použitá literatura

ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 1. vyd. Překlad Karel Šprunk. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, c2004, 254 s. ISBN 80-732-5030-6.

Bible: písmo svaté Starého i Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 6., přeprac. vyd., 4. vyd. v České biblické společnosti. Praha: Česká biblická společnost, 1995c1985, 1007, 293 s. ISBN 80-858-1008-5.

HANUŠ, Jiří a Teresie BEČKOVÁ. *Historie moderní doby: rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2004, 193 s. ISBN 80-865-9864-0.

HIMES, Kenneth R a Lisa Sowle CAHILL. *Modern Catholic social teaching: commentaries and interpretations*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, c2005, 563 s. ISBN 15-890-1053-1.

Kompendium sociální nauky církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, 534 s. ISBN 978-80-7195-014-1.

KENNEDY, Paul. *Vzestup a pád velmocí: ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000*. Praha: Lidové noviny, 1996, 806 s. ISBN 80-710-6173-5.

LUXMOORE, Jonathan a Jolanta BABIUCHOVÁ. *Vatikán a rudý prapor: zápas o duši východní Evropy : studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států*. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 2003, 531 s. Rubikon (Volvox Globator), sv. 4. ISBN 80-720-7420-2.

MARX, Karel. *Ekonomicko - filozofické spisy z roku 1844*. Vyd. 1. Překlad doc. dr. Jaroslava Pešková, CSc a doc. dr. Jiří Pešek, CSc, Praha: Svoboda, 1978, 196 s.

MARX, Karel. *Kapitál*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, 902 s.

MARX, Karel a Bedřich ENGELS. *Manifest Komunistické strany*. 2. vyd. Překlad Ladislav Štoll a A. A. Hoch. Praha: Svoboda, 1949, 98 s.

OLŠOVSKÝ, R., V. PRŮCHA, P. EISLER, H. GEBAUEROVÁ a Z. URBANOVÁ. *Úvod do hospodářských dějin*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1968.

PIPES, Richard. *Vlastnictví a svoboda*. Vyd. 1. Překlad Luděk Bednář. Praha: Argo, 2008, 364 s. Historické myšlení, sv. 43. ISBN 978-802-5700-174.

SKOBLÍK, Jiří. *Přehled křesťanské etiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1997, 319 s. ISBN 80-718-4357-1.

Sociální encykliky: 1891-1991. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996, 505 s. ISBN 80-711-3154-7.

SUTOR, Bernhard H. *Politická etika*. Vyd. 1. Praha: [Institut pro středoevropskou kulturu a politiku], 1996, 391 s. Oikúmené. ISBN 80-860-0517-8.

CANADIAN CATHOLIC CAMPUS MINISTRY. A Brief History of IMCS-Pax Romana (1887-2006). *Ccm.ca* [online]. 2006 [cit. 2012-05-06]. Dostupné z: <http://www.ccm.ca/Stage/files/A%20Brief%20History%20of%20IMCS.pdf>